

Organ nakline ilahiyatçı bakışı

Prof. Dr. Faruk Beşer

1952'de Trabzon'da doğdu. İmam Hatip Okulunun ardından Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesini bitirdi (1978). Aynı Fakültede İslam Hukuku dalında "İslam'da Sosyal Güvenlik" adlı teziyle doktor oldu (1985). Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 8 yıl değişik görevler yaptı. Malezya International Islamic University'de iki dönem ders verdi (1993-1994). 1994 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde göreve başladı. Bir yıl sonra doçent oldu, 2000 yılında da profesörlüğe yükseldi. Misafir Profesör olarak altı aylığına ABD'ye University of Pittsburgh'a gitti (1999-2000). 2005-2006 yıllarında Dubai'de Faculty of Islamic and Arabic Studies'de öğretim üyesi olarak çalıştı. 2012'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde göreve başladı. Halen bu görevde bulunmaktadır. 20 kitabı yayımlandı, 600'ü aşkın TV programı yaptı. Halen Yeni Şafak Gazetesinde köşe yazıları yayımlanan Beşer, evlidir ve dört çocuk babasıdır.

Elbette bir ilahiyatçı olarak organ nakli denen tıp teknolojisinin tarihini ve keyfiyetini anlatacak değilim. Anlatmaya çalışacağım şey, meseleye din açısından bakıldığında bizim neler gördüğümüzdür. Bu itibarla vakıya uygun olmayan şeyler de söyleyebilirim.

Yeni bir mesele

Her çeşidiyle organ naklinin hala yeni bir mesele sayılması gerektiğini düşünüyorum. Uzun vadede ortaya çıkacak komplikasyonlarının bütünüyle belli olduğunu söyleyemeyiz. O halde bir hayat ikisiri olarak görülmesi için zaman henüz erkendir. Organ naklinde karakter değişimi ve gen transferi ihtimalinden bile söz edilmektedir. En insani diyebileceğimiz yüz naklini gerçekleştiren bilim adamımızın, "Kendime yüz nakli yapılmasını hiç istemezdim" demesi bir şeye işaret ediyor olsa gerektir.

Dinin yeni meseleleri anlamadaki tavrı

Bilindiği gibi din Allah'ın gönderdiği vahiy yani Kuranı Kerim'dir. Bu vahiy biz Allah Rasulü'nün onu canlı olarak yaşaması demek olan **sünneti** örneği ile anlarız. Sonra içtihat devreye girer. En önemli içtihat şekli kıyastır. Kıyasın farklı çeşitleri ve alt birimleri vardır. Dinî bilgi kaynaklarının hiç biriyle hükmü

anlaşılamayan meselede önce kamunun, sonra da bireyin maslahatı esas alınır. Kıyasla da olsa, lehinde ya da aleyhinde hiçbir hüküm bulunmayan mesele, eğer sağlığı ilgilendiriyorsa, zararlı olması halinde sakıncalı, değilse "eşyada aslolan mubahlıktır" kuralı gereği helal ve meşru kabul edilir. Göreceğimiz üzere organ nakli konusunda kıyasla da olsa kesin bir hükme varabileceğimiz dinî deliller yoktur. O halde dinin genel prensiplerinden hareket etmek zorundayız.

İnsanın değeri ve tedavi

Konu elbette insanın değeriyle yakından ilgilidir. İnsan neden sağlıklı olmalıdır ve neden mümkünse biraz daha yaşatılmaya çalışılmalıdır, sorusunun cevabı konumuz açısından önemlidir. Bilindiği gibi, İslam'a göre insan, yaratılanların en şerefliisidir ve "mükerrer" olarak yaratılmıştır. "Yerde ve gökte olan her şey onun emrine verilmiş, onun için yaratılmıştır". O da Allah'ı tanımak ve O'na kulluk etmek için vardır. Bu itibarla görevini tam yapabilmesi için sağlıklı olması gerekir. Ayrıca insan kendi bedeninin mutlak sahibi değildir. Bedeni ona emanettir, ona iyi bakmalı ve ona hasar vermeden sahibine teslim etmelidir. İnsan kendi hayatına istediği zaman son veremez. İntihar ve intihar sayılan ötenazi haramdır.

"Bir insanı öldürmek bütün insanları öldürmek gibi büyük bir günahdır. Bir

insanı diriltmek/ölümünü engellemek de bütün insanları diriltmiş gibi büyük bir sevaptır" (5/32).

Allah Resulü (SAV) tedaviye sanıldığından da fazla değer vermiştir. Hatta meselenin üzerinde duranlar İslam'da tedavi konusu kadar her çareye müsaade edilen bir başka konunun olmadığını söylerler. Aslında her hastalığın helal bir tedavi yolu vardır. Haramda çare aramamak gerekir. Ama helal olan tedavi yolu bulunamamışsa ortada bir zaruret var demektir ve zaruret gereği her çare meşru olur. Bir taraftan da helal tedavi yöntemlerini aramak hem bir görev hem de bir ibadettir. Ayrıca dinin beş temel gayesinden birinin hayatın/canın korunması olduğu bilinmektedir.

Organ nakline imkân verir gibi görülen deliller

Organ nakli uygulamasına açıkça temel teşkil etmese de, İslam tarihinde konuya ışık tutacak bazı ilginç bilgiler vardır. Mesela Allah Resulü, "*Bir ölünün kemliğini kırmak onu diri iken kırmak gibidir*" der. Bu hadisi şerif ölüden organ alma meselesiyle ilişkilendirilebilir.

Fıkıh kitaplarında **farazi fıkıh** dediğimiz varsayımlar üzerinde durulurken ilginç örnekler zikredilir. Bunlardan biri şudur: Bir yerde mahsur kalan birden çok insan açlıktan ölmek için içlerinden birini kesip yiyemezler. Hatta birisi ölmüş olsa

bile onun etini yemeleri yine caiz olmaz. İnsanın saygınlığı buna manidir.

Diğer yönden İslam'ın "îsar"ı övdüğü de bilinen bir gerçektir. İsar, kendisi muhtaç olsa bile bir müminin kardeşini kendisine tercih etmesidir, fedakârlık demektir. Uhud Savaşında Hz. Peygamberi korumak için onun etrafında canlı kalkan oluşturan en az altı sahabe kendilerini ona yöneltilen oklara hedef yapmış ve âdeta bile şehadeti tercih etmişler ve yaptıkları kınanmamıştır.

Organ naklinin genel olarak hükmü

Konu hakkında 1960'lı yıllardan beri İslam dünyasında pek çok tez ve araştırma yapılmıştır. İslam hukukçuları ya da "İslam Fıkıh Konseyi" gibi kuruluşlar tartışmalı oturumlar gerçekleştirmiş, kararlar vermişlerdir. Kararların ortak noktası, detayını biraz sonra göreceğimiz gibi, organ naklinin genel olarak caiz görülmesidir. Bize göre bu cevaza mesnet teşkil eden delillerin en güçlüsü, yukarıda anlamını verdiğimiz ayeti kerimedir: "Bir insanı öldürmek bütün insanları öldürmek gibi büyük bir günahdır. Bir insanı diriltmek/ölümünü engellemek de bütün insanları diriltmiş gibi büyük bir sevaptır". Bu durumda, haramlığının da açık bir delili olmayan organ naklinin bazı istisnalar dışında prensip olarak caiz olduğunu söylemek en isabetli karardır.

Bu cevaz şöyle detaylandırılır:

- Bir insanın kendi organları arasında tedavi amaçlı nakil yapılması caizdir.
- Kendini yenileyen kan, doku ve ilik gibi maddelerin yine tedavi amaçlı olmak üzere bir başkasına verilmesi caizdir.
- Bir parçası verildiğinde kalanı kısmen de olsa görevini yapabilen bir organın, bunu almadığı takdirde bu fonksiyonu bütünüyle yitirecek olan birisine verilmesi caizdir. Böbrek ve kornea nakli böyledir. Çünkü iki böbreği de çürümüş olan birisinin yaşaması mümkün değildir, ama bir böbreğini veren birisi tek böbrekle yaşayabilir, diğer insan da kurtulmuş olur.
- Verildiği takdirde verenin ölümüne sebep olacak bir organın verilmesi, ister kendi rızası ile ister başka bir yolla olsun, caiz değildir. Çünkü bu durum, kendi isteğiyle olması halinde intihar, başka bir yolla olması halinde ise bir cana kıymadır ki, her ikisi de haramdır.
- Ölüme sebep olmasa dahi bir organın verilmesi, verilmemesinden toplamda daha çok zarara sebep oluyorsa bu da caiz değildir. Mesela sadece bir böbreği

sakat olan birisine bir başkasının bir böbreğini vermesi böyledir.

- Ölenin önceden bağışlaması ya da varislerinin veya bunların hiç biri yoksa velayeti sebebiyle yönetimin müsaade etmesi halinde bir ölüden de organ alınabilir. Ancak burada da hayati bir zaruretin bulunmuş olması gerekir. Yani organ alacak olan bunu almadığı takdirde yaşayamayacak durumda olmalıdır. Ancak bazı âlimlerin, velinin velayetine sahip olduğu kişinin aleyhine olacak durumlarda tasarrufunun caiz olmadığı hükmünden hareketle, bizzat kendi izni bulunmayan müteveffadan velisinin izniyle organ alınamayacağı kanaatinde oldukları da bilinmelidir.

- Mahremiyeti ilgilendiren durumlarda, yapılabilmesi mümkünse, mesela cinsel organ ya da rahim nakli caiz görülmemiştir. Ancak diğerleri caiz ise bunu istisna etmenin ikna edici bir delili yoktur.

- Nakli yapılacak organ bir protezle ya da bir başka hayvandan alınabilecek bir organla karşılanabilecekse insandan organ nakli yapılması caiz olmaz. Hayvanlardan da sadece her halükarda pis sayılan domuz istisna edilmiştir.

Bütün bu cevaz hükümleri, zaruretin haramları mubah kılacağı prensibine dayandırılır. Dolayısıyla zaruretin bulunmadığı durumlarda insan organı yedek parça gibi sökülüp bir başkasına takılamaz. Meselenin imanla alakasını kurup gayrimüslimden organ almanın bedene temiz olmayan bir parçanın eklenmesi ya da ona organ vermenin küfrün devamını sağlama anlamına gelmesi gibi faraziyeleri söz konusu edenler de olmuştur. Ancak bunun tutarlı bir izahı yoktur. O halde bir Müslümanın gayrimüslimden organ alması ya da ona organ vermesi diğerinden farklı değildir. Çünkü iman etmeyen, insanın organları değil, kendisidir. Bir gayrimüslime organ vermeyi küfrün devamına yardım gibi düşünmenin de anlamı yoktur. Aksine o insanın yaşamasını sağlayarak, onun iman etme ihtimalini artırma olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca hatırlamak gerekir ki, Allah bir canı ölümden kurtarmak suretiyle onu yaşatanın bütün insanları diriltmiş gibi olacağını söylerken Müslüman ya da kâfir ayrımı yapmamıştır.

İnsanın bunca değerli sayılmasına karşılık organlarının nasıl alınabileceği itirazı için denebilir ki, elbette hayatta olan insan ölüden daha değerlidir. Çünkü insanın değeri Allah'a olan kulluğu, yani takvası iledir. Bu da hayatta iken yapılabilen bir şeydir. Doğrudan İslam'ın temel naslarından alınmış olmasa bile bir içtihat olarak insanın hiçbir organının parayla satılmasının caiz olamayacağı da ittifakla söylenmiştir.

Meselenin ahlaki boyutu

Her şeye rağmen, konunun bütün yönleri hem tıp bilimi hem de İslam fıkıhı açısından sonlandırılmış ve insani temellere oturtulmuş bir konu değildir. Hala pek çok olumsuzluklar, soru işaretleri ve tereddütler taşımaktadır. İşin ciddiye alınması gereken ahlaki komplikasyonları vardır. Ölüden organ alınması ya da organ bağışi durumunda beyin ölümü kararı üç kişinin, aslında belki de bir kişinin, dudakları arasından çıkar. Bunun yüzde bir de olsa hem hata hem de suiistimal ihtimali vardır. Bir insanın hayatı söz konusu olduğunda yüzde bir ihtimal bile çok büyük bir ihtimaldir. Kaldı ki beyin ölümü, tıbbi ölüm ve şer'i ölüm gibi farklı ölümlerden bahsedilmektedir. Bir insan ne zaman ölmüş kabul edilecektir? Bildiğimiz kadarıyla ilgili kesimlerin bu konuda kendi aralarında bir görüş birliği yoktur. Şer'i ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıdır ama bunun ne zaman gerçekleştiği de en azından şimdilik belli değildir. Ayrıca organ nakli uygulaması herkesin bildiği gibi, muhtaç durumdaki insanların organlarını satmak zorunda kalmaları ya da bu işin mafyasının oluşması gibi gayriahlaki riskler de taşımaktadır.

Maslahat ve mefsedet prensibi ve sonuç

Böyle kesin naslarla hükmü belli olmayan konularda hüküm vermek için fakihlerin kâr-zarar ya da maslahat-mefsedet hesabı yaptıklarını biliyoruz. Bu da İslam'da bir anlama metodudur. Safi maslahata izin verilir, safi zarar yasaklanır. İkisi birlikte bulunan konularda takdir yapılır ve hangi taraf galipse ona göre hüküm verilir. Aslında İslam bütünüyle maslahatin temininden ibarettir.

Bu durumda günümüzdeki âlimlerin çoğu organ nakli için genel olarak caiz demiş olsalar bile, organ nakli uygulamalarının pek çok çeşidinde tarafsız bir ölçüm yapmak mümkün olabilse nakil yapmanın maslahata daha uygun olmayan sonuçlar da çıkabilir.

O halde şimdilik bu genel cevaz fetvasıyla hareket etmeyi caiz görmekte beraber ihtiyatı elden bırakmamak ve aksi ihtimalleri de sürekli hesaba katmak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü insan cansız bir makine değildir ve o sadece fiziki varlığıyla insan değildir. Elbette bu gün bu teknolojiyi uygulayanlar ya da savunanlar da bunun insana bir değer verme ifadesi olduğunu söyleyebilirler. Ama değer ölçümünün keyfiyeti ya da parametreleri önemlidir ve daha değerli olan, her zaman biraz daha fazla yaşamak olmayabilir.